

Лекція 3.
Українська національна революція. Хмельниччина
(1648 - 1657)

ПЛАН:

1. Передумови, причини, характер, рушійні сили, періодизація революції.
2. Початок національно-визвольної війни українського народу проти Речі Посполитої під проводом Б.Хмельницького (1648-1649).
3. Виникнення Української козацької держави, її політико-адміністративний устрій.
4. Військові дії у 1651-1653 рр.
5. Переяславська рада 1654 р. «Березневі статті».
6. Продовження боротьби у 1654-1657 рр. Смерть Б. Хмельницького.

Література:

- Бакалець О.А. Історія України з найдавніших часів до початку ХХІ століття. – Львів, 2010
- Бойко О. Історія України. – К., 1999
- Магочій П.Р. Історія України. – К., 2007
- Смолій В., Степанков В. Українська національна революція ХVІІ ст. (1648 - 1657). – К., 1999
- Смолій В., Степанков В. Богдан Хмельницький. – К., 1995
- Сергійчук В. Переяславська рада: трагедія України і програш Європи. – К., 2003
- Чухліб Т. Переяслав 1654 р. та міжнародне утворення Українського гетьманату. – К., 2003
- Чухліб Т. Секрети українського полівасалітету: Хмельницький-Дорошенко-Мазепа. – К., 2011
- Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – К., 2006

1. Передумови, причини, характер, рушійні сили, періодизація революції

Передумови української національної революції XVII ст.

слабкість
королівської
влади

селянсько-
козацькі
повстання

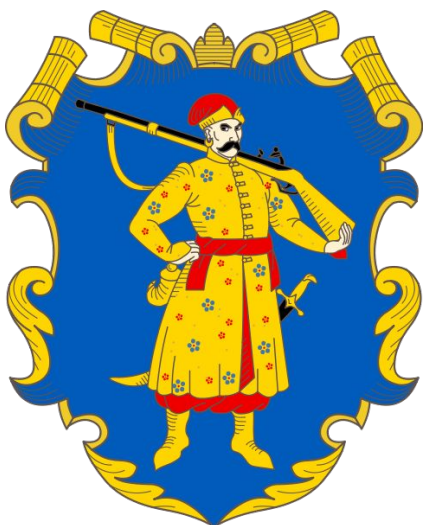
сусіди
Польщі, були
зацікавлені в
її послабленні

посилення та
розширення
сфери впливу
Запорозької Січі

виникнення
козацького типу
господарства,
фермерського за
своєю суттю

Відродження
в 1620-1630 рр.
православної
церкви

Станове
оформлення
козацтва

Соціально-економічні	Політичні	Національно-релігійні
<ul style="list-style-type: none"> ● Швидке зростання в Україні землеволодінь польських магнатів і шляхти; ● збільшення панщини до 5 днів на тиждень, збільшення різних повинностей селян, побори орендарів; ● закріпачення селян; ● економічні утиски міщан і козаків. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Українці не мали своєї держави, усі посади належали полякам; ● українські князі і шляхта значною мірою полонізувалися; ● фактичне політичне лідерство в українському суспільстві перейшло до рук козаків; ● наступ польської влади на права і вільності козацтва (реєстрового і нереєстрового); 	<ul style="list-style-type: none"> ● Утиск православної церкви і переслідування православного населення; ● загострення релігійних і національних протиріч.
<p>Соціально-економічний гніт усе більше ототожнювався з польсько-шляхетським пануванням.</p>	<p>Завоювання національної свободи пов'язувалося з поваленням польсько-шляхетського панування в Україні.</p>	<p>Національно-релігійний гніт став ототожнюватися з польсько-шляхетським пануванням.</p>

Рушійні сили української революції

КОЗАКИ

міщани

дрібна українська шляхта

православне духовенство

СЕЛЯНИ

Цілі української національної революції XVII ст.

Звільнення від польського національно-релігійного гноблення, за “відокремлення Русі від Корони”

Головна мета –
створення єдиної незалежної держави як гаранта збереження і розвитку завоювань народу

визволення українських міст з-під влади короля, магнатів, шляхти, католицького духовенства.

Радикальні зміни в становій ієрархії, перетворення національної за складом козацької старшини в еліту суспільства

Ліквідація кріпосництва, завоювання селянами особистої свободи

Ліквідація середньої та великої феодалської власності на землю, утвердження нового типу господарювання на основі дрібної (фермерського типу) козацької власності на землю

Характер:

цей всенародний рух був національно-визвольним, релігійним, антифеодальним

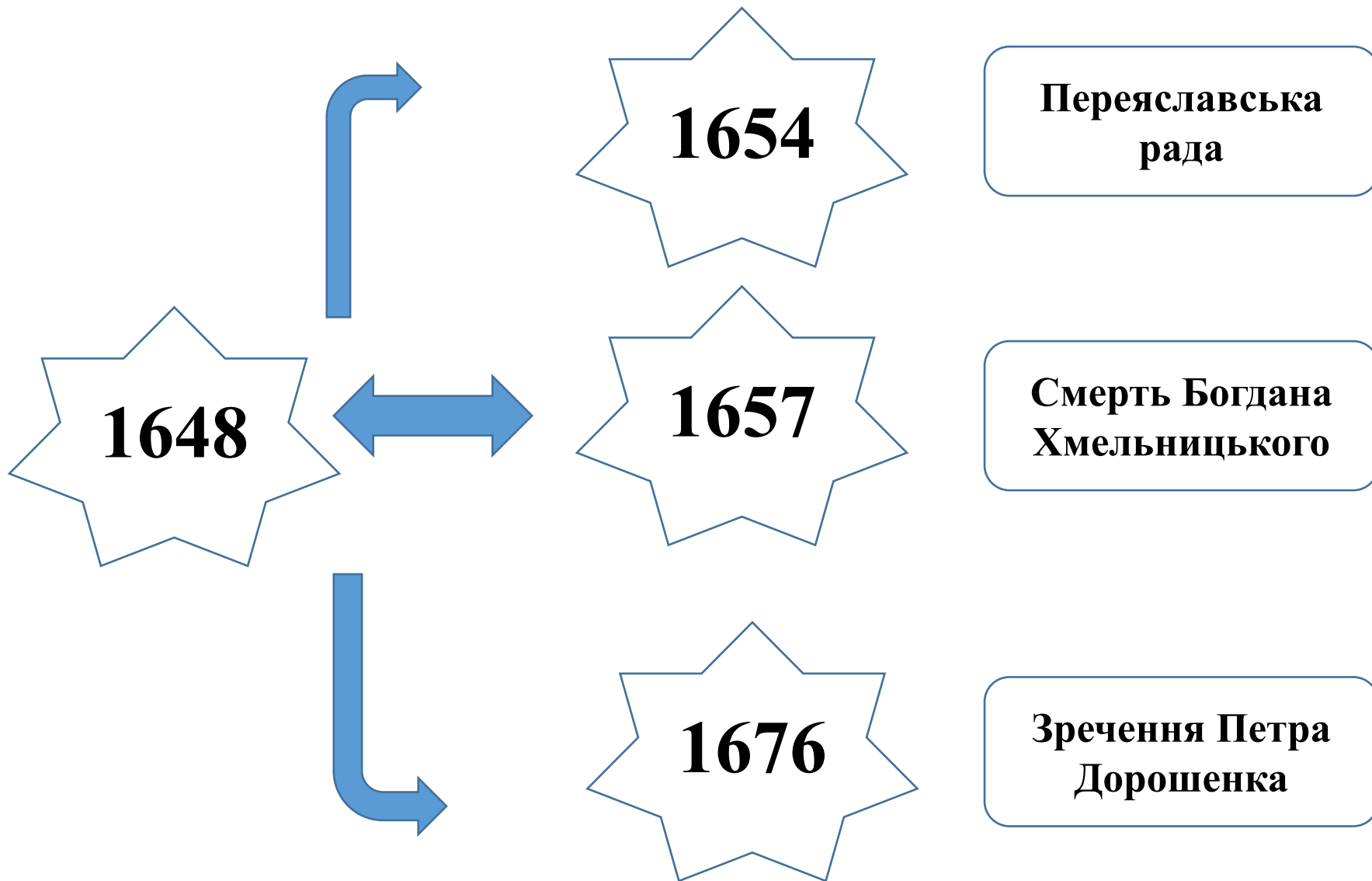
У сучасній історіографії існує багато поглядів на питання типології, хронологічних меж та періодизації боротьби, що розпочалася у 1648 р.

У науковій та навчальній літературі найчастіше вживають три терміни:

- **«повстання»** (козацьке, народне, українське, селянське)
- **«війна»** (козацька, селянська, громадянська, польсько-козацька, визвольна, національно-визвольна)
- **«революція»** (козацька, буржуазна, національна, національно-визвольна, українська).

Народне повстання, яке розпочалося у 1648 р., охопивши більшу частину території та населення України, незабаром переросло у визвольну війну, а війна, зумовивши докорінні зміни в суспільному розвитку, поступово переросла в національну революцію.

**Дискусійним є питання щодо хронологічних меж визвольних змагань,
зокрема, питання про їхнє завершення**

Українська національна революція (1648-1676 рр.) у своєму розвитку пройшла кілька етапів (за О.Д.Бойком):

I етап (лютий 1648-серпень 1657 р.) — національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького. Найбільше піднесення національно-визвольних змагань та соціальної боротьби. Утворення козацької держави.

II етап (вересень 1657-червень 1663 р.) — громадянська війна. Розкол Української держави на два гетьманства, юридичне закріплення цього поділу Польщею та Московським царством і крах надій на возз'єднання України з допомогою цих держав.

III етап (червень 1663 - вересень 1676 р.) — спроби національно-патріотичних сил об'єднати Українську державу і, разом з тим, посилення іноземного втручання, криза та поразка революції.

2. Початок національно-визвольної війни українського народу проти Речі Посполитої під проводом Б.Хмельницького (1648-1649)

Богдан-Зиновій Хмельницький народився 1595 р. в родині чигиринського підстарости Михайла Хмельницького.

Освіту здобув у Київській братській школі та католицькому єзуїтському колегіумі у Львові.

Володів латинською, польською, турецькою та французькою мовами.

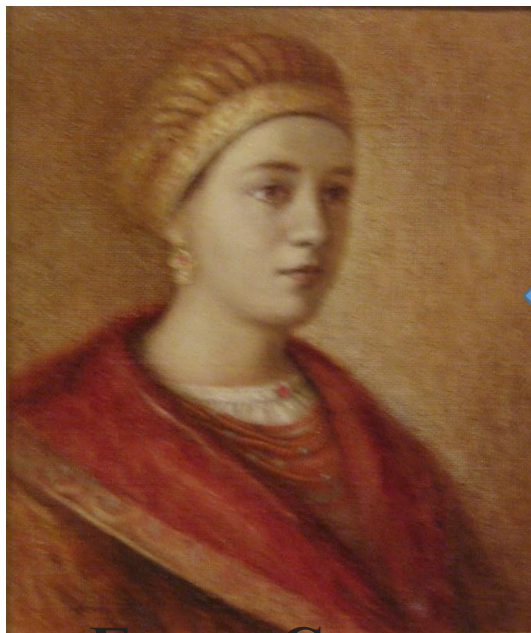
Вступивши до реєстрового козацтва, брав участь у війнах Речі Посполитої з Московським царством, Османською імперією.

У 1620 р. у битві під Цецорою потрапив у турецький полон.

Повернувшись з полону служив реєстровим козаком Чигиринського полку, а згодом отримав посаду Чигиринського сотника.

Богдан Хмельницький

Ганна Сомко

1623-1647

1648-1651

Олена Чаплинська

1651-1657

Ганна Золотаренко

Діти:

Степанида

Катерина

Марія

Тиміш

Остап

Юрій

Олена

**Даніель Чаплинський,
Чигиринський підстароста**

Чаплинський розгромив Суботів, хутір Хмельницького, вкрав його кохану і висік сина Богдана. Звернувшись до короля за допомогою, Хмельницький отримав пораду захищати свої землі зі зброєю в руках. Так він і вчинив, піднявши повстання....

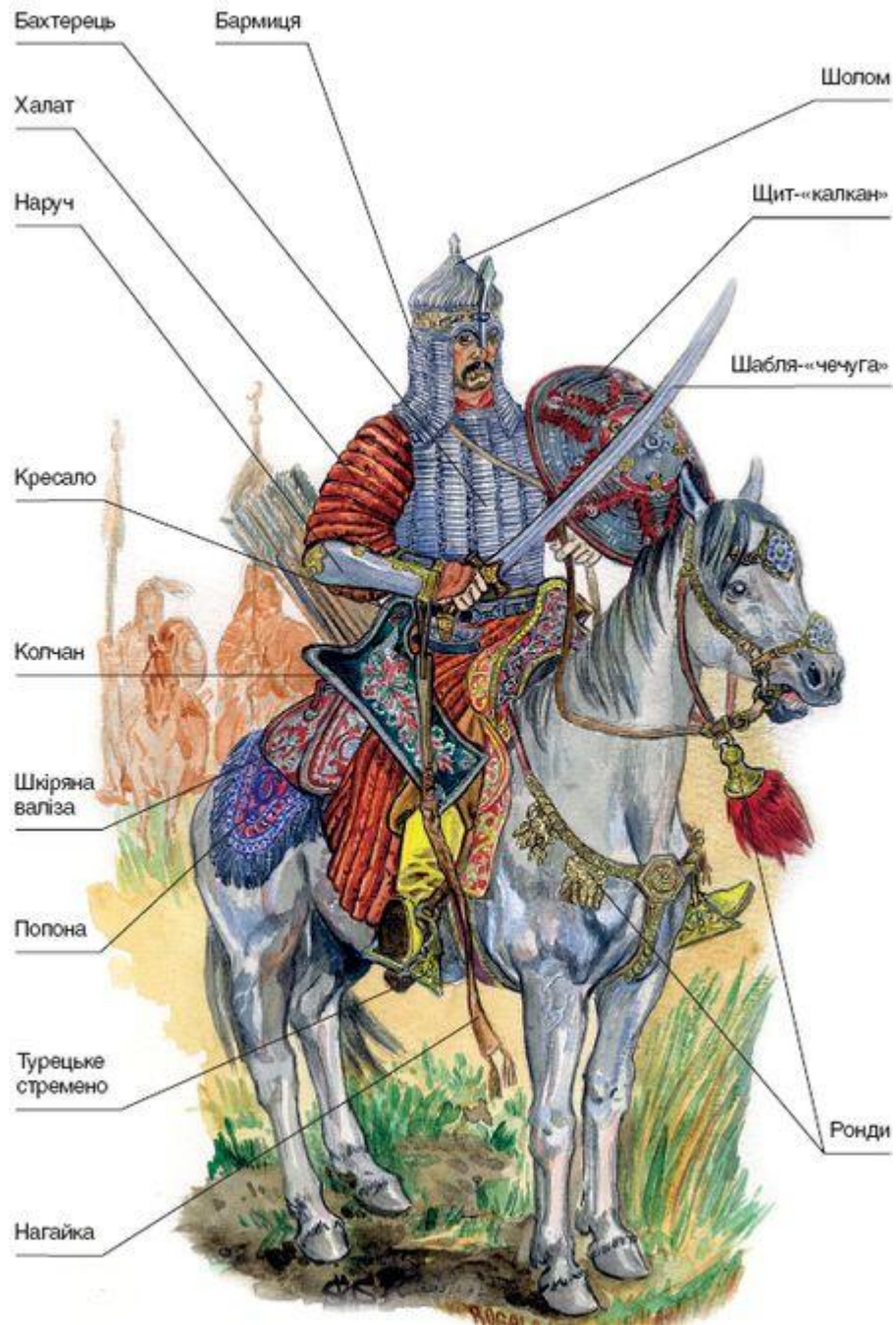
**Богдан Хмельницький,
Чигиринський сотник**

4 лютого 1648 р. за сприяння запорожців Б.Хмельницький оволодів Січчю (там тоді розміщався польський гарнізон) і через кілька днів після цього був обраний запорозьким гетьманом.

Б. Хмельницький ретельно готував початок загальної боротьби:

- розіслав універсали з закликом до населення збирати зброю і готуватися до виступу;
- таємно домовився з реєстровцями про їх перехід на бік повстанців;
- уклав угоду з татарами про допомогу проти поляків.

Бойовий кістяк татарської кінноти становили воїни, споряджені у важкі обладунки.

Ядром польської кінноти були крилаті гусари, які спеціалізувалися на «проламуванні» бойових порядків ворожої кінноти або піхоти концентрованим кавалерійським ударом

Переговори

Вимоги козаків:

- відновлення всіх козацьких прав і вольностей
- захист православ'я
- виведення з козацької України польських військ і урядовців
- запровадження в Україні автономного старшинського управління.

**Миколай Потоцький,
Великий гетьман коронний**

**Богдан Хмельницький,
гетьман Війська Запорозького**

У квітні 1648 уряд Речі
Посполитої вислав 30 000 військо
проти війська Б. Хмельницького,
яке складалося з 8000
запорозьких козаків, 1000 кримців

**Миколай Потоцький,
Великий гетьман коронний**

**Мартін Калиновський,
Польний гетьман коронний**

5- 6 травня 1648 р. відбулася битва під **Жовтими Водами**. Загін С. Потоцького зазнав нищівної поразки. Битва мала велике політичне і воєнне значення. Перша перемога породила надії українського народу до виходу з-під ярма Речі Посполитої.

10 травня 1648 року помер король Владислав IV. Почався період безкоролів'я

15-16 травня 1648 р. - битва під Корсунем.

- **20 тис.** польське військо, потрапивши у засідку, було розгромлене.
- 8,5 тис. поляків, у тому числі й обидва гетьмани, потрапили у татарський полон.
- унаслідок перемог під Жовтими Водами і Корсунем була знищена урядова армія Речі Посполитої на землях "українних".

Перемоги козаків викликали масові виступи селян і міщан по всій Україні. Їх підтримали розіслані Б. Хмельницьким в різні райони козацькі загони.

На Брацлавщині черкаський полковник М. Кривоніс за півтора місяці створив 20-тисячне військо, яке завдало поразки 10-12-тисячному війську Я. Вишневецького, що жорстоко розправлялося з повстанцями. Після цього боротьба українців на Волині, Поділлі, в Галичині набула всенародного розмаху.

Максiм Кривонiс, лисянський полковник

Князь Ярема Вишневецький

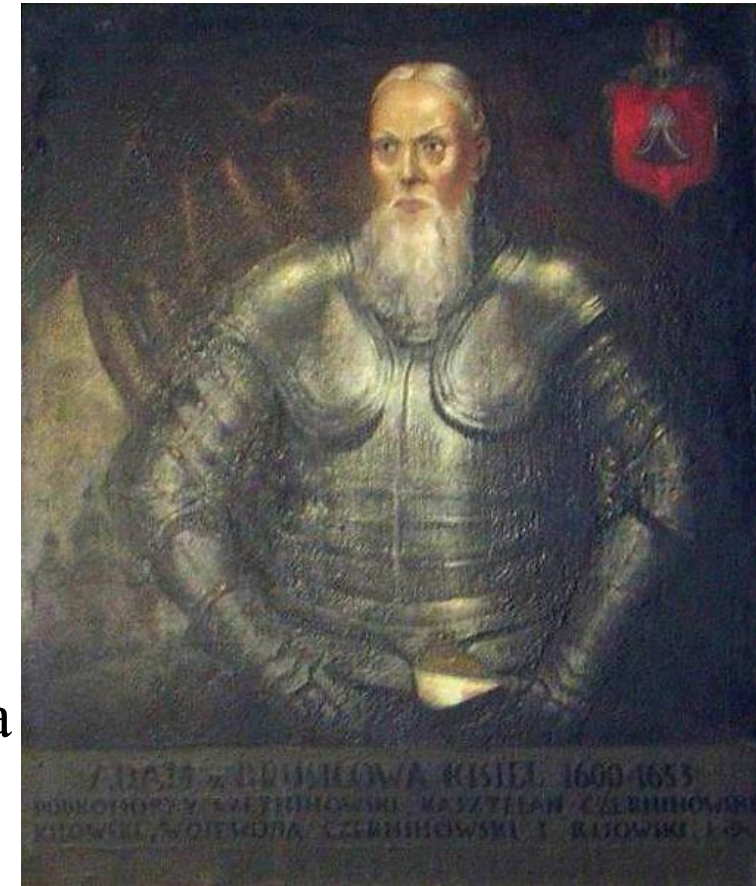
**Богдан Хмельницький,
гетьман Війська
Запорозького**

Поляки опинилися у важкій ситуації: втратили армію та полководців, скарбниця спорожніла, а в країні наступило безкоролів'я. У червні 1648 р. розпочалися переговори між урядом і повстанцями.

Переговори

Вимоги козацького гетьмана були традиційними:

- збільшити реєстр до 12 тис.,
- поновити козацьке самоврядування,
- заспокоїти конфлікти православних та уніатів у суперечках за храми.

**Адам Кисіль,
Брацлавський воєвода,
лідер руської шляхти**

11 – 13 вересня 1648 р. відбулася битва під селом Пилявцями

Командувачі

Військові сили

Владислав-Домінік
Заславський

Миколай Остророг

Максім Кривоніс

Богдан Хмельницький

Александр
Конєцпольський

32 тисячі шляхти і
жовнірів, 8 тисяч
німців, 40-50 тисяч
озброєних слуг і
челяді, 92 гармати

30 тисяч (козаки)
4 тисячі
(татарська
кіннота)

Армію Речі Посполитої було розгромлено, повністю звільнено Волинь і Поділля, створилися сприятливі умови для звільнення західноукраїнських земель.

Хан Іслам-Гірей III

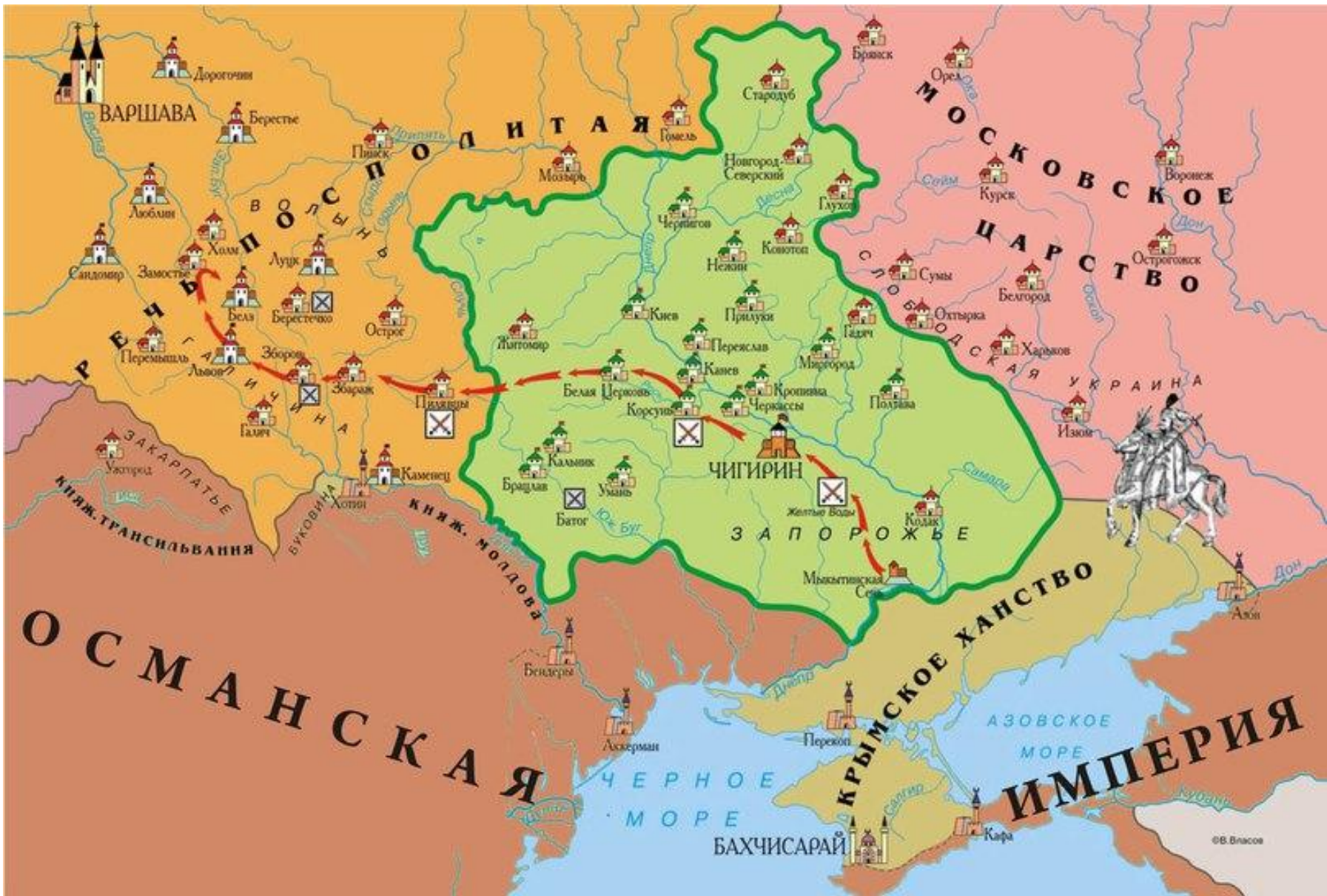

З 27 вересня по 16 жовтня 1648 р. – облога Львова.

З 28 жовтня по 14 листопада 1648 – облога Замостя

До Варшави рушило козацьке посольство, пропонуючи **умови миру**:

- амністія повстанцям;
- 12-тисячний реєстр;
- відновлення козацького самоврядування;
- право вільного виходу в море;
- усунення з території козацької юрисдикції кварцяного (королівського) війська;
- надання гетьманові Війська Запорозького в управління одного з староств.

В результаті перемоги під Пилявцями і походу української армії на Львів і Замостя на початку листопада 1648 майже всі українські землі були звільнені від польського панування.

В'їзд Хмельницького до Києва

У лютому 1649 р. в Переяславі продовжено переговори з послами нового короля Яна II Казимира

У відповідь на умови перемир'я, запропоновані польськими послами, гетьман сформулював остаточну мету війни

«Виб'ю з лядської неволі руський нарід увесь!»

Промова Хмельницького тлумачиться дослідниками як програма розбудови Української держави:

- Гетьман обґрунтував право українців на створення незалежної від Речі Посполитої держави в етнічних межах їх проживання.
- Сформулював положення про соборність Української держави.
- Розглянув козацьку Україну як спадкоємицю Київської Русі.

**Богдан Хмельницький,
гетьман Війська Запорозького**

**Ян II Казимір,
король Речі Посполитої**

Збаразько-Зборівська кампанія 1649 р.

Польські війська, порушивши умови перемир'я, почали військові дії. У лютому 1649 р. починається боротьба за прикордонний **Бар** на Поділлі.

З 1 липня по 12 серпня 1649 року – козацьке військо тримає в **облозі Збараж**.

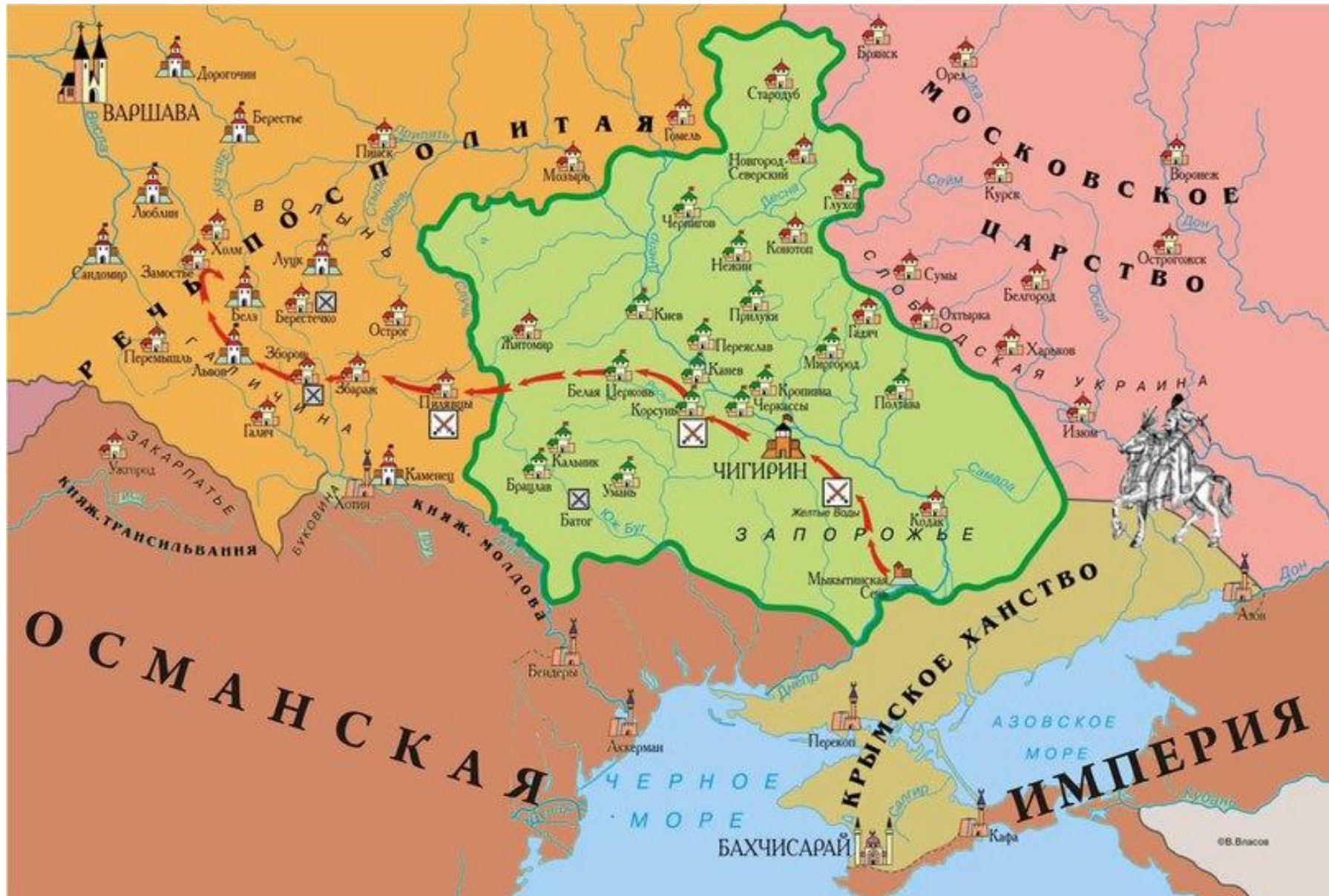
На допомогу оточеним вирушило 30-тисячне польське військо на чолі з королем Яном II Казиміром, яке у серпні 1649 року було оточено під Зборовом козаками.

5-6 серпня 1649 року відбулася битва під Зборовом. Остаточному розгрому поляків завадив кримський хан Іслам-Гірей III, який за спиною Хмельницького розпочав мирні переговори з поляками

8 серпня 1649 року Зборівський договір:

- перехід під владу гетьмана територій колишніх Київського, Брацлавського і Чернігівського воєводств;
- на цих територіях польський уряд позбавлялося права розміщувати свої війська, а державні посади повинні займати лише православні;
- встановлено реєстр в 40 тис. козаків;
- всім учасникам війни оголошувалася амністія;
- шляхта поверталася в свої володіння;
- селяни повинні були виконувати довоєнні повинності в маєтках своїх власників.

Значення Зборівського договору

Мав виняткове значення для підйому ідеї української державності, тому що вперше в історії українсько-польських відносин Україна одержувала з боку Польщі визнання певної самостійності як козацька держава, а також територію для її розбудови.

Але, українська сторона пішла на значні поступки: замість незалежної держави вона змушена була погодитися **на автономію**, втрачалася територія **шести полків**, відновлювалася **стара модель соціально-економічних відносин**.

3. Виникнення Української козацької держави, її політико-адміністративний устрій

Ознаки державності	Козацька держава
Назва	Військо Запорозьке (неофіційна назва – Гетьманщина)
Територія	Київське, Чернігівське і Брацлавське воєводства
Столиця	м. Чигирин
Державна символіка	гетьманська булава, корогва, гетьманський бунчук і печатка Війська Запорізького

Державна символіка

Державний герб

Прапор Богдана Хмельницького

Держанні прапори - козацькі

АДМІНІСТРАТИВНО – ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ.

- Територія держави становила 200 тис. кв.км.
- На території мешкало 1,6 – 2 млн. жителів.
- Кордони “Війська запорозького “ були встановлені :
на заході – з Молдовою та Польщею;
на півночі – з Великим князівством Литовським;
на півдні – з Османською імперією та Кримським ханством.

Адміністративно – територіальний устрій Гетьманщини

ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ ГЕТЬМАНЩИНИ

ЗБРОЙНІ СИЛИ.

- Збройні сили нараховували понад 100 тис. досвідчених воїнів та 50 тис. селян та міщан.
- Основа організації збройних сил – полково – сотенний територіальний принцип.
- Ядро збройних сил – реєстрове та запорозьке козацтво.
- Ударну силу армії становила піхота.
- Створено кінноту та артилерію, підрозділи – розвідки, фортифікаційної та прикордонної служб, загони варти.
- Забезпеченням армії займали спеціальні підрозділи.

ФІНАНСОВА ТА СУДОВА СИСТЕМИ.

- ▣ Фінансова система:
- ▣ Гроші: польські, турецькі, московські.
- ▣ Джерела доходів:
 - земля;
 - плата за оренду;
 - загальні податки;
 - доходи від торгівлі.

СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ ГЕТЬМАНЩИНИ

З М І Н И

Економічні:

- ▣ Ліквідація кріпацтва;
- ▣ Ліквідація магнатського та шляхетського землеволодіння;
- ▣ Ліквідація фільварково – панщинної системи господарювання;
- ▣ Зміцнення гетьманського та старшинського землеволодіння;
- ▣ Формування господарства фермерського типу

Соціальні:

- ▣ Скасування шляхетсько – магнатського стану;
- ▣ Козацтво – привілейований стан українського суспільства;
- ▣ Продовження процесу показачення населення;
- ▣ Православ'я – державна релігія;
- ▣ Запровадження звичаєвого права, а в містах магдебурзького

Дипломатична діяльність Б. Хмельницького

Султан Мехмéd IV,
Османська імперія

Хан Іслам-Гірей III,
Кримське ханство

Цар Олексій I Михайлович,
Московське царство

Господар Василь Лупул,
Молдавське князівство

Тиміш Хмельницький

Розанда Лупул

4. Військові дії у 1651 – 1653 рр.

Узимку 1651 року воєнні дії відновились.

18 червня – 30 червня 1651 року під **Берестечком**, на кордоні Волині і Галичини, відбулася одна з наймасштабніших і найкривавіших битв у Європі XVII ст. Козацькі війська залишилися без гетьмана, якого захопили, відступаючи татари, та опинилися в оточенні. Лише завдяки рішучості наказного гетьмана Івана Богуна частина війська змогла прорватися через болота й річку.

Битва закінчилась перемогою війська РП.

«Іван Богун на переправі»
М. І. Івасюк.

У липні литовські війська взяли Київ. Однак, Б.Хмельницькому вдалося "відновити боєздатність армії, зупинити польсько-литовське військо під Білою Церквою і змусити противника до переговорів.

18 вересня 1651 р. Білоцерківська угода

- територія автономії обмежувалася лише **Київським воєводством**;
- козацьке військо скорочувалося з 40 до 20 тис. осіб;
- гетьман підпорядковувався польському королю та позбавлявся права закордонних зносин.

Навесні 1652 р. Б.Хмельницький відновив воєнні дії проти Польщі

22–23 травня 1652 р. козаки оточили і розгромили 20-тисячне польське військо біля гори Батіг на Поділлі. Перемога викликала масове антипольське повстання населення Гетьманщини, на всій її території у **червні 1652 р.** відновлюється влада гетьмансько-старшинської адміністрації.

З 11 жовтня по 5 грудня 1653 р. – облога Жванця. Закінчилася укладенням усної **Кам'янецької угоди 5 грудня 1653 року**, згідно з якою Білоцерківська угода скасовувалася і відновлялася дія Зборівської угоди. Польський король зобов'язувався сплатити кримському ханові контрибуцію у розмірі 100 тисяч злотих.

5.Переяславська рада 1654 р. «Березневі статті».

1 жовтня 1653 року рішення Земського собору Московського царства про перехід Гетьманщини під протекторат Московського царя, а **23 жовтня 1653** року московський уряд оголосив війну Речі Посполитій.

8 січня 1654 року – у м. Переяславі відбулася старшинська рада, на якій було оголошено рішення про перехід під «високу руку Московського царя».

Березневі статті 1654 р. (статті Богдана Хмельницького) – комплекс документів, які регламентували політичне і правове становище Гетьманщини після Переяславської ради і включення України до складу Московського царства.

- 1) Визнавалося верховенство Московського царя над Гетьманщиною.
- 2) Гетьмана мало обирати козацьке військо і сповіщати про це царя.
- 3) Козаки зберігали всі права та вольності. Реєстр складав 60 тис. чоловік.
- 4) Збір податків на користь царської скарбниці доручалося вести українським урядовцям.
- 5) Установлювалася платня генеральній і полковій старшині.
- 6) Гетьман мав право на зовнішні дипломатичні стосунки, окрім як з Польщею та Туреччиною.
- 7) Підтверджувалося право київського митрополита й усього духовенства на маєтності, якими вони володіли.
- 8) У містах зберігалось самоврядування.
- 9) Московський уряд зобов'язувався вступити у війну з Польщею навесні 1654 року.
- 10) Передбачалося утримання російських військ на кордонах України з Річчю Посполитою.
- 11) у випадку татарських нападів на Україну передбачалося організувати проти них спільні походи як з боку України, так і Московської держави.

Значення московсько-українського договору 1654 р.

Для Гетьманщини

- дозволив зберегти державність, судовий, військовий, адміністративний устрій;
- забезпечив Україні союзника для протистояння Речі Посполитій та Туреччині;
- звільнив від релігійних утисків православну церкву.

Для Московського царства

- збільшилася боєздатність армії за рахунок підконтрольного козацького війська;
- держава отримала нові родючі землі й сировинні родовища;
- козацькі війська захищали Росію від турецько-татарських нападів;
- казна поповнювалася за рахунок українських податків

Серед істориків немає єдності щодо оцінок Переяславської ради та Березневих статей.

- **Радянські історики** розглядали угоду як воз'єднання України з Росією.
- **М. Грушевський, А. Яковлєв** вважали, що це був протекторат - форма васальної залежності, при якій сильніша сторона (цар) зобов'язувалася захищати слабшу (український народ), не втручаючись у внутрішні справи.
- **В. Липинський, О.Бойко** вважають угоду тимчасовим військовим союзом між Україною та Московією.
- **В. Сергєєвич** вбачає в угоді персональну унію.
- **Б. Нольде** розглядає угоду як форму входження України в Московське царство з гарантією автономії на підставі договору.

Переважна більшість істориків сходиться на тому, що він був недосконалим, "сирим", дозволяв різні тлумачення сторонам, які його відписали. За словами історика **Дмитра Дорошенка**, *"...й Москва, й Україна, кожна по-своєму розуміли суть цих відносин. Згодившись прийняти Україну "під велику царську руку", в Москві з перших же кроків старалися обернути протекторат у інкорпорацію, використовуючи кожне необережне слово, кожну неясну фразу в зверненнях гетьмана до московського уряду, щоб зреалізувати якомога ширше свій вплив на українське життя; особливо ж зручно використовувала Москва різні прояви суспільного антагонізму на Україні. Власне на цьому антагонізмі й була побудована вся дальша політика Москви щодо України. З іншого боку, гетьман і старшина справді дивилися на протекцію московського царя, як лише на певну, може навіть і тимчасову комбінацію, яка давала змогу нарешті покінчити тяжку боротьбу за незалежнення від Польщі..."*

6. Продовження боротьби у 1654-1657 рр. Смерть Б. Хмельницького

Річ Посполита не визнала Переяславський договір. Вона розірвала дипломатичні відносини з Московським царством і розпочала з ним війну.

Протягом червня - вересня 1654 р. відбувся спільний похід московсько-козацьких військ на Білорусь. Козацьке військо очолив наказний гетьман Івана Золотаренко. Протягом червня - вересня 1654 р. Білорусь було звільнено від поляків.

У червні 1654 р. Річ Посполита уклала союз з Кримським ханством проти Московії та України.

■ Военные действия 1654—1655 гг.: основные события

Дата	Событие	Результат
23—25 марта 1654 г.	Осада польскими войсками Умани	Поляки не смогли взять город и отступили
29 ноября—9 декабря 1654 г.	Осада поляками Брацлава	После отчаянных боев город был захвачен
19—29 января 1655 г.	Битва под Охматовом	Ни один из противников перевеса в битве не получил. С обеих сторон погибло до 30 тыс. чел.
19—30 сентября 1655 г.	Осада Хмельницким Львова	Снята после уплаты жителями города выкупа
20—21 ноября 1655 г.	Битва под Озерной	Украинско-московская армия нанесла поражение татарам. Хан разорвал союз с Речью Посполитой и возобновил дружеские отношения с Хмельницким

У липні 1655 р. почалася шведська інтервенція до Польщі.

За кілька місяців до нападу Карла на польську територію, розпочинаються переговори між ним і Хмельницьким, до яких були залучені й союзники шведського короля – **семиградський князь Дьєрдь II Ракоці та бранденбурзький курфюрст Фрідріх-Вільгельм.**

Карл X Густав, шведський король

Вільненське перемир'я 1656 р.

1. Припинення воєнних дій між Московським царством та Річчю Посполитою;
2. Обидві держави брали на себе зобов'язання не розпочинати переговорів про мир зі Швецією;
3. Домовленість про ведення спільних воєнних дій проти Швеції та Бранденбургу;
4. Можливість обрання московського царя Олексія Михайловича польським королем після смерті Яна Казимира.

В останній рік свого життя Б. Хмельницький почав створювати антипольську коаліцію у складі *України, Швеції, Семигороду, Бранденбургу, Молдавії, Волощини та Литви.*

У грудні 1656 почався наступ трансільванського князя Ракоці на Польщу, Хмельницький послав йому на допомогу українські війська, очолювані київським полковником **Антоном Ждановичем**. Було взято *Перемисьль, Варшава, Краків, Люблін*. Однак з середини травня стан погіршився. Через напад Данії на Швецію шведський король залишив Ракоці. Незважаючи на те, що була взята Варшава, Ракоці, почав переговори з поляками. Козаки дізналися про наміри Ракоці напередодні капітуляції і, побоюючись, що той видасть їх полякам, залишили його.

Відчуваючи наближення смерті, Б. Хмельницький у квітні 1657 р. скликав старшинську раду і за її згодою передав гетьманську булаву своєму 16-річному синові Юрію.

Юрій Хмельницький

Наприкінці липня у гетьмана стався крововилив у мозок, і за кілька днів, 27 липня (6 серпня за нов.ст), він помер у Чигирині, а через чотири тижні був похований у Суботові в збудованій ним же Іллінській церкві, поруч з тілом старшого сина Тимоша.

■ Оценка деятельности Б. Хмельницкого современными украинскими историками В. Смолием и В. Степанковым

Историческое значение деятельности Б. Хмельницкого

- Впервые смог объединить патриотические силы украинского общества вокруг идеи национального освобождения
- Направил энергию народа на создание собственного государства и отстаивание независимости
- Сформулировал основные принципы государственной идеи, ставшей лозунгом в освободительной борьбе украинцев в последующие столетия
- Благодаря гибкой социально-экономической политике сумел провести государственный корабль мимо опасных «социальных рифов» и предотвратил взрыв гражданской войны
- Проводил последовательную и решительную борьбу против стихии взбунтовавшихся масс и старшинского отаманства, за укрепление централизации государства и установление в нем наследственного гетманата
- Проявил себя блестящим полководцем, сформировал боеспособную, одну из лучших в Европе национальную армию, принял устав «Статьи об устройстве Войска Запорожского», обогатил украинское военное искусство, создал разведку и контрразведку
- Организовал дипломатическую службу, обеспечившую прорыв на пути к признанию Украинского казацкого государства правительствами других стран, был признан современниками одним из лучших дипломатов своего времени